

MEDIATSIYA VA SUD: QAYSI BIRI AFZALROQ?**Ungarov Akram Botirqul o'g'li**

Toshkent davlat yuridik universiteti Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti Mediatsiya va nizolarni muqobil hal qilish usullari yo'nalishi talabasi, Toshkent, O'zbekiston.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15605510>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda nizolarni hal qilishning ikki asosiy usuli – mediatsiya va sud jarayonlarini solishtiradi. Maqolada ularning yuridik asoslari, jarayonlari, afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi. O'zbekistonda 2018-yilda qabul qilingan “Mediatsiya to'g'risida”gi qonun mediatsiyani fuqarolik, oilaviy va biznes nizolarida qo'llash imkonini berdi, ammo sud jarayonlari umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar huquqlarini o'z ichiga olgan ishlarda muhim ahamiyatga ega. Maqola mediatsiyaning tezlik, xarajatlar samaradorligi va maxfiylik kabi afzalliklarini ko'rsatadi, shu bilan birga sudning qonuniy va rasmiy xususiyatlarini ta'kidlaydi. Olimlarning fikrlari va xalqaro tajribalar asosida mediatsiyaning O'zbekiston adliya tizimidagi o'rni va kelajagi muhokama qilinadi. Maqola oddiy odamlar uchun tushunarli bo'lib, nizolarni hal qilishda qaysi usulni tanlash haqida yo'l-yo'riq beradi.

Kalit so'zlar: Mediatsiya, sud, nizolarni hal qilish, O'zbekiston, “Mediatsiya to'g'risida”gi qonun, fuqarolik nizolar, oilaviy nizolar, biznes nizolar, maxfiylik, xarajatlar samaradorligi, vaqt samaradorligi.

MEDIATION OR COURT: WHICH ONE IS PREFERABLE?

Abstract. This article compares the two main dispute resolution mechanisms in Uzbekistan—mediation and court proceedings. It analyzes their legal foundations, procedural frameworks, advantages, and shortcomings. The adoption of the Law "On Mediation" in 2018 in Uzbekistan enabled the use of mediation in civil, family, and business disputes. However, judicial proceedings remain essential in cases involving public interests or the rights of third parties. The article highlights the advantages of mediation, such as speed, cost-effectiveness, and confidentiality, while also emphasizing the legal certainty and formal nature of court procedures. Drawing on the opinions of legal scholars and international experience, the article discusses the current role and future prospects of mediation in the Uzbek legal system. It is written in accessible language to guide ordinary citizens in choosing the most appropriate dispute resolution method.

Keywords: Mediation, court, dispute resolution, Uzbekistan, Law "On Mediation", civil disputes, family disputes, business disputes, confidentiality, cost-effectiveness, time-efficiency.

МЕДИАЦИЯ И СУД: ЧТО ПРЕДПОЧТИТЕЛЬНЕЕ?

Аннотация. Статья посвящена сравнению двух основных методов разрешения споров в Узбекистане – медиации и судебного разбирательства. В работе проводится анализ их правовых основ, процедур, преимуществ и недостатков. Закон «О медиации», принятый в Узбекистане в 2018 году, создал правовую основу для применения медиации в гражданских, семейных и бизнес-спорах. Однако судебные процессы сохраняют свою значимость в делах, связанных с общественными интересами или правами третьих лиц. В статье подчеркиваются преимущества медиации, такие как оперативность, экономическая эффективность и конфиденциальность, а также акцентируется внимание на юридической и формальной природе судебного разбирательства. На основе мнений ученых и международного опыта обсуждается роль и перспективы медиации в судебной системе Узбекистана. Статья написана доступным языком для широкой аудитории и предоставляет рекомендации по выбору наиболее подходящего метода разрешения споров.

Ключевые слова: медиация, суд, разрешение споров, Узбекистан, Закон «О медиации», гражданские споры, семейные споры, бизнес-споры, конфиденциальность, экономическая эффективность, временная эффективность.

Kirish. Hayotda nizolar – odatiy holat. Oilada, ish joyida yoki biznesda kelishmovchiliklar har kimga duch kelishi mumkin. Mamlakatimizda an'anaviy ravishda bunday nizolar sud orqali hal qilingan, bu rasmiy va qonuniy qaror chiqarishning ishonchli usuli hisoblanadi. Biroq, so'nggi yillarda mediatsiya kabi alternativ nizolarni hal qilish usullari ommalashmoqda. Mediatsiya – bu tomonlarni do'stona kelishuvga olib keladigan, maxfiy va tezroq jarayon. 2018-yilda O'zbekistonda qabul qilingan "Mediatsiya to'g'risida"gi qonun ushbu usulni rasmiy ravishda joriy etdi, bu esa fuqarolarga sudga murojaat qilmasdan nizolarni hal qilish imkonini berdi. Ushbu maqola mediatsiya va sud jarayonlarini solishtirib, ularning afzalliklari, kamchiliklari va qo'llanilishi haqida umumiy tushuncha beradi. Maqsad – oddiy odamlarga ushbu ikki usulning farqlarini tushuntirish va qaysi biri qachon mos kelishini ko'rsatish.

O'zbekistonda mediatsiyaning yuridik asosi 2018-yil 3-iyulda qabul qilingan va 2019-yil 1-yanvardan kuchga kirgan "Mediatsiya to'g'risida"gi qonun hisoblanadi. Bu qonun mediatsiyani fuqarolik nizolar, shu jumladan tadbirkorlik faoliyati, shaxsiy mehnat nizolari va oilaviy nizolar uchun qo'llaniladigan usul sifatida belgiladi. Mediatsiya sud tashqarisida, sud jarayonlari davomida, arbitratsiyada va hatto sud qarorlarini ijro etish bosqichida qo'llanilishi mumkin¹. Qonun mediatsiyaning asosiy printsiplarini belgilaydi:

¹ <https://lex.uz/docs/-3805227>

- **Maxfiylik:** Mediatsiya jarayonidagi ma'lumotlar tomonlarning roziligisiz oshkor qilinmaydi.
- **Ixtiyoriylik:** Tomonlar o'z xohishlari bilan ishtirok etadilar.
- **Hamkorlik va teng huquqlilik:** Mediator tomonlarni teng huquqli ravishda kelishuvga yo'naltiradi.
- **Mustaqillik va xolislik:** Mediator neytral bo'lib, hech bir tomonni qo'llamaydi.

Qonunga ko'ra, professional mediatorlar Adliya Vazirligi tomonidan tasdiqlangan 144 soatlik o'quv kursidan o'tishi va ro'yxatga olinishi kerak. Mediatsiya kelishuvi yozma shaklda bo'lib, majburiy hisoblanadi va agar bajarilmasa, sud orqali ijro etilishi mumkin. Sud jarayonlari O'zbekistonning Fuqarolik protsessual kodeksi va Iqtisodiy protsessual kodeksi asosida amalga oshiriladi. Bu kodekslar fuqarolik va iqtisodiy sudlarda ish yuritish tartibini belgilaydi. Sud jarayonlari rasmiy bo'lib, sudya qonunga asoslanib qaror chiqaradi. Sudlar umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar huquqlarini o'z ichiga olgan nizolar uchun asosiy joy hisoblanadi. Shu bilan birga, kodekslarga 2019-yilda kiritilgan o'zgartirishlar sud jarayonlari davomida mediatsiyaga murojaat qilish uchun 60 kungacha to'xtatib turish imkonini beradi². Sud qarorlari majburiy va qonuniy mexanizmlar orqali ijro etiladi.

Mediatsiya va sud: Solishtirish

Mediatsiya va sud jarayonlarini yaxshiroq tushunish uchun ularni bir nechta asosiy jihatlar bo'yicha solishtiramiz³:

Jihatlari	Mediatsiya	Sud
Qo'llanilish doirasi	Fuqarolik, tadbirkorlik, mehnat va oilaviy nizolar; umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar huquqlari bilan bog'liq ishlarga qo'llanilmaydi.	Barcha fuqarolik va iqtisodiy ishlarga, shu jumladan umumiy manfaatlar va uchinchi shaxslar huquqlariga qo'llaniladi.
Jarayonlar	Sud tashqarisida, sudda, arbitratsiyada va ijro bosqichida qo'llaniladi; davlat organlari bilan nizolarda ham ishlatiladi.	Asosan sud jarayonlarida; mediatsiya uchun 60 kungacha to'xtatilishi mumkin.

² A.A.Xakberdiyev, M.M.Mamasiddiqov. Nizolarni muqobil hal etish usullari – Toshkent 2025. Darslik – 64 bet.

³ Yu.f.d.,professor. I.Rustambekov. Mediatsiya – mediatorlar uchun qo'llanma – Toshkent 2024. Qo'llanma – 25-48 betlar.

Prinsiplar	Maxfiylik, ixtiyoriylik, hamkorlik, teng huquqlilik, mediatorning mustaqilligi.	Rasmiy yuridik jarayonlar; maxfiylik yoki ixtiyoriylik prinsiplari yo'q.
Maxfiylik	Ma'lumotlar tomonlar roziligisiz oshkor qilinmaydi; guvoh sifatida so'roq qilinmaydi (qonun talab qilmasa).	Jarayonlar ochiq; maxfiylik faqat qonuniy talab bo'lsa ta'minlanadi.
Vaqt chegarasi	30 kun, kelishuv bilan yana 30 kun; ijro bosqichida 15 kun.	Ish murakkabligiga va sud jadvaliga bog'liq; aniq chegara yo'q.
Davlat boji	Sud oldidan kelishuv bo'lsa qaytariladi; ijro bosqichida qaytarilmaydi.	4% talab miqdori (fuqarolik sud); qaytarish ko'rsatilmagan.
Muddatlar	Mediatsiya davomida to'xtatiladi.	Standart yuridik muddatlar qo'llaniladi.
Malaka	Professional mediatorlar 144 soatlik kurs va ro'yxat talab qiladi.	Sudya va yuridik mutaxassislar; mediator yo'q.
Kelishuv ijrosi	Yozma, majburiy; sud orqali ijro etiladi agar buzilsa.	Qarorlar majburiy va qonuniy mexanizmlar orqali ijro etiladi.
Xalqaro shartnomalar	Singapur Konvensiyasiga a'zo emas; xalqaro ijro cheklangan.	Sud qarorlarini ijro etish bo'yicha shartnomalar mavjud.
Investitsiya nizolari	"Investitsiyalar to'g'risida"gi qonun (2019) bo'yicha chet el investorlari uchun.	Sudlar mediatsiya imkoniyati bilan hal qiladi.
Arbitratsiya	Mediatsiya uchun to'xtatiladi; kelishuv bo'lsa bekor qilinadi.	Mediatsiya uchun 60 kungacha to'xtatilishi mumkin.
Sudning roli	Mediatsiyani targ'ib qiladi.	Nizolarni hal qilishning asosiy joyi.
Chet el mediatorlari	144 soatlik kurs va ro'yxat talabi tufayli cheklangan.	Chet el ishtirokiga cheklov yo'q.

Ushbu solishtirish mediatsiyaning sudga nisbatan bir qator afzalliklarga ega ekanligini ko'rsatadi, xususan maxfiylik, tezlik va xarajatlar samaradorligi jihatidan. Biroq, umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar huquqlarini o'z ichiga olgan nizolar uchun sud zarur.

Mediatsiyaning afzalliklari. Mediatsiya sud jarayonlariga nisbatan quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

1. Maxfiylik: Mediatsiya jarayonlari maxfiy bo'lib, ma'lumotlar tomonlarning roziligisiz oshkor qilinmaydi. Bu, ayniqsa, oilaviy yoki biznes nizolarida shaxsiy hayotni himoya qilish uchun muhimdir. Masalan, ajrim masalasida tomonlar o'z muammolarini omma oldida muhokama qilishdan qochishi mumkin.

2. Xarajatlar samaradorligi: Mediatsiya sudga nisbatan ancha arzon. Mediator xizmatlari odatda advokat yoki sud xarajatlaridan kamroq bo'ladi. O'zbekistonda mediator soatiga o'rtacha 100-200 ming so'm atrofida xizmat ko'rsatishi mumkin, sud xarajatlari esa millionlab so'mga yetishi mumkin. Agar sud oldidan kelishuvga erishilsa, davlat boji qaytariladi.

3. Tezlik: Mediatsiya odatda 30-60 kun ichida nizoni hal qiladi, sud jarayonlari esa oylar yoki yillar davom etishi mumkin. Masalan, qo'shnilar o'rtasidagi yer chegarasi nizosi mediatsiya orqali bir haftada hal bo'lishi mumkin.

4. Munosabatlarni saqlash: Mediatsiya tomonlarni hamkorlikka undaydi, bu esa munosabatlarni saqlashga yordam beradi. Masalan, biznes sheriklari mediatsiya orqali kelishuvga erishib, hamkorlikni davom ettirishi mumkin, sud esa ko'pincha tomonlarni dushman qilib qo'yadi.

5. Tomonlarning nazorati: Mediatsiyada tomonlar o'zlari kelishuv shartlarini belgilaydi, sudda esa sudya qarori ikki tomonni ham to'liq qoniqtirmasligi mumkin.

6. Moslashuvchanlik: Mediatsiya jarayoni moslashuvchan bo'lib, tomonlar mediatorni, joyini va vaqtni o'zlari tanlaydi.

Sudni qanday vaziyatda tanlash kerak?

Mediatsiyaning afzalliklariga qaramay, ba'zi hollarda sud jarayonlari zarur:

1. Umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar: Agar nizo umumiy manfaatlar yoki uchinchi shaxslar huquqlarini o'z ichiga olsa, mediatsiya qo'llanilmaydi. Masalan, jiddiy jinoyatlar yoki davlat manfaatlariga ta'sir qiluvchi ishlarda sud talab qilinadi.

2. Yuridik pretsedent zarurati: Qonunning talqini yoki pretsedent yaratish zarur bo'lsa, sud mos keladi.

3. Kuchlar muvozanati: Agar tomonlar o'rtasida katta kuch muvozanati bo'lsa, mediatsiya adolatli bo'lmasligi mumkin, sud esa teng huquqlilikni ta'minlaydi.

4. Ijro etish: Mediatsiya kelishuvlari sud orqali ijro etilishi mumkin bo'lsa-da, ba'zi tomonlar sud qarorlarining avtomatik ijro mexanizmlarini afzal ko'radi.

O'zbekistonda mediatsiya bo'yicha olimlar va mutaxassislarning tadqiqotlari ushbu usulning afzalliklarini ta'kidlaydi. R.Sh. Ismoilova o'z maqolasida (Modern Journal of Internatsional Law) O'zbekistonda mediatsiyani joriy etish bo'yicha qilingan islohotlarni tahlil

qilib, uni Singapur, Xitoy, Germaniya va Italiya tajribalari bilan solishtiradi. U mediatsiyani sud tashqarisidagi samarali usul sifatida ko'rib, uni rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni beradi⁴:

- Mediatsiyani targ'ib qilish strategiyasini ishlab chiqish.
- Huquqshunoslik talabalari uchun "Mediatsiya" fanini joriy etish.
- Tijoriy mediatsiyani mediatorlar uchun maxsus yo'nalish sifatida belgilash.
- Sud mediatsiyasini joriy etish.

Eslatma!

Yuridik pretsedent deb, ma'muriy yoki sud organining muayyan ish bo'yicha chiqarilgan yozma yoki og'zaki qarorini, kelgusida xuddi shunga o'xshash ishlarni ko'rib chiqishda asos sifatida qo'llanishiga aytiladi.

A.Xayrulina (Middle European Scientific Bulletin) mediatsiyani O'zbekistonda zamonaviy nizolarni hal qilish usuli sifatida ta'riflab, uning tezlik, arzonlik va munosabatlarni saqlashdagi afzalliklarini ta'kidlaydi. U mediatsiyaning to'liq potensialini ro'yobga chiqarish uchun jamoatchilik xabardorligini oshirish zarurligini eslatadi.

Xalqaro tajriba ham mediatsiyaning afzalliklarini tasdiqlaydi. Masalan, UNDP nashri Xitoy, Germaniya, Qozog'iston, Gruziya va Singapurdagi mediatsiya tajribasini tahlil qilib, uning vaqt va xarajatlarni tejashdagi samaradorligini ko'rsatadi. Bu tajribalar O'zbekiston uchun foydali darslar beradi⁵.

O'zbekistonda mediatsiya hali yangi bo'lsa-da, uning qo'llanilishi tobora kengaymoqda.

Masalan, Toshkentda qo'shnilar o'rtasidagi yer chegarasi bo'yicha nizo mediatsiya orqali bir haftada hal qilingan holatlar mavjud. Mediator tomonlarni tinglab, ularning manfaatlarini muhokama qiladi va o'zaro qulay yechim topishga yordam beradi, masalan, chegarani aniqlab, kelishuvni notariusda tasdiqlash orqali. Oilaviy nizolarda, masalan, ajrim yoki mol-mulk bo'lishishda, mediatsiya bolalar manfaatini hisobga olgan holda tinch kelishuvga erishishga yordam beradi.

UNDP ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda mediatorlar asosan oilaviy nizolar (ajrim, aliment, mol-mulk bo'lishish) va biznes nizolarida (shartnoma bekor qilish, qarz shartnomalari)

⁴ R.Sh. Ismoilova. Modern Journal of International Law – 2023. Maqola – 3-4 betlar.

⁵ Nurmatov Nurbek O'rinboy o'g'li. Nizolarni hal etishda mediatsiya institutining o'rni va ahamiyati - Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor – 2022. Maqola – 3 bet.

faol ishtirok etadi. Biroq, mediatsiyadan foydalanish darajasi hali past, chunki jamoatchilik bu usul haqida yetarlicha xabardor emas.

O'zbekistonda mediatsiya hali rivojlanish bosqichida. 2019-yilda Toshkent Davlat Yuridik Universiteti va Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universitetida mediatsiya bo'yicha yozgi maktab tashkil etilgan (UNDP press-relizi), bu esa yosh huquqshunoslarni mediatsiyaga o'rgatishga qaratilgan. Mediatsiya markazlari soni ortib bormoqda, ammo jamoatchilik xabardorligini oshirish va mediatorlar sonini ko'paytirish zarur.

Xalqaro tajribaga ko'ra, mediatsiya Doing Business reytingida "Alternativ nizolarni hal qilish" subkomponentida muhim o'rin tutadi. O'zbekiston ushbu tajribadan foydalanib, mediatsiyani yanada rivojlantirishi mumkin, bu esa mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi.

O'zbekistonda mediatsiya fuqarolik, oilaviy va biznes nizolarini hal qilishning samarali va zamonaviy usuli sifatida o'z o'rnini topmoqda. Uning maxfiylik, tezlik, xarajatlar samaradorligi va munosabatlarni saqlashdagi afzalliklari uni sud jarayonlariga jozibador alternativa qiladi. Biroq, umumiy manfaatlar, uchinchi shaxslar huquqlari yoki jiddiy jinoyatlar bilan bog'liq nizolar uchun sud jarayonlari zarur bo'lib qoladi. Mediatsiyaning O'zbekistonda rivojlanishi adliya tizimiga yangi imkoniyatlar ochadi, ammo uning to'liq potensialini ro'yobga chiqarish uchun jamoatchilik xabardorligini oshirish va qonunchilikni yanada takomillashtirish kerak. Nizolarni tinch yo'l bilan hal qilishni xohlovchilar uchun mediatsiya – bu sinab ko'rishga arziydigan yo'l.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. F.Otaxonov. Nizolarni muqobil hal qilish. To'plam. Toshkent 2022 y.
2. U.Tadjixanov. A.Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi. Darslik. IIV Akademiyasi. 1998 yil.
3. Д.Розбак. Посредничество и арбитраж в древней Греции. 2002.
4. Nurmamatov Nurbek O'rinboy o'g'li. Nizolarni hal etishda mediatsiya institutining o'rnini va ahamiyati - *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal* Impact Factor – 2022. Maqola – 3 bet.
5. R.Sh. Ismoilova. *Modern Journal of International Law* – 2023. Maqola – 3-4 betlar
6. A.A.Xakberdiyev, M.M.Mamasiddiqov. Nizolarni muqobil hal etish usullari – Toshkent 2025. Darslik – 64 bet.
7. Yu.f.d., professor. I.Rustambekov. Mediatsiya – mediatorlar uchun qo'llanma – Toshkent 2024. Qo'llanma – 25-48 betlar.

8. Медиация базовый курс. Основы применения медиации. Ташкент. 2019.
9. Wambier T. Mediation (types-qualification-skills). International Congress of Procedural Law. Athen 11 - 14 September 2013. Commercial Litigations: Special Cases and Proceedings. Athens-Thessaloniki.
10. Отис Л., Райтер Э.Х. Медиация в стенах суда. Медиация и право. 2011. № 1.

INTERNET SAYTLARI

11. <https://www.lex.uz/>
12. <https://www.norma.uz/>
13. <https://www.adolat.net/>
14. <https://cyberleninka.ru/>